

Ивана Б. СИМИЈОНОВИЋ*

Слађана Т. ВИДОСАВЉЕВИЋ**

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Учитељски факултет Призрен у Лепосавићу

УТИЦАЈ ЧИНИЛАЦА ЕКОЛОШКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА НА РАЗВОЈ ЕКОЛОШКЕ СВЕСТИ КРОЗ НАСТАВУ ПРИРОДЕ И ДРУШТВА

Апстракт: Еколошка свест као саставни део еколошке културе, односно део опште културе подложна је утицају различитих фактора и различити чинилаца који доводе до њеног развоја. Стога се предмет овог истраживања огледа у утврђивању доминантних чинилаца који доводе до стицања еколошких знања, а самим тим и до развоја еколошке свести.

Представљено истраживање спроведено је на узорку од 170 ученика четвртог разреда са подручја Косова и Метохије. Добијени подаци потврђују трећу истраживачку хипотезу, док остале две хипотезе нису потврђене. Живот у природи, односно садејство са природом, статистички значајно се може предвиђати на основу вртића, школе, породице и вршњачке групе као доминантних чинилаца који утичу на развој еколошке свести. Рефлексија спроведеног истраживања може се огледати у покушајима практичара да вршњачку групу „придобију“ на своју страну, имајући сазнање о утицају на развој еколошке свести.

Кључне речи: еколошка свест, чиниоци еколошке свести, животна средина, школа, породица, вртић, вршњачка група, настава природе и друштва.

УВОД

Стицање еколошких знања деце млађег школског узраста зависи од многих фактора, различитих дидактичко – методичких приступа у раду, као и чинилаца који доприносе стицању знања. Када су у питању еколошка неформална знања ученици их стичу најпре у породици, преко медија, у оквиру вршњачких група итд. Тек поласком у предшколском, па онда и у школу ученици стичу прва формална еколошка знања. О еколошким садржајима ученици у највећој мери стичу знања на часовима Упознавања околине у предшколском и у оквиру предмета Свет око нас и Природа и друштва (од првог до четвртог разреда).

* Асистент, ivana.simijonovic@pr.ac.rs

** Ванредни професор, sladjana.vidosavljevic@pr.ac.rs

У периоду од првог до четвртог разреда млађи школски узраст стиче елементарна еколошка знања. А управо та елементарна еколошка знања која ученици стичу од првог до четвртог разреда су „важан темељ за изграђивање еколошке свести, а касније за формирање еколошке свести“ (Симијоновић, Круљ 2022: 488).

„Као најзначајнији чиниоци еколошког васпитања и образовања који делују у периоду детињства поред непосредног окружења, су пре свега породица, предшколска установа, школа и ваншколски облици активности, вршњачка група“ (Видосављевић 2014: 73). Сви поменути чиниоци доприносе стицању еколошких знања, неки у већој, а неки у мањој мери.

У оквиру породице деца стичу прва неформална знања о природи и окружењу. Развијају прве вредности, навике и однос према природи. На том путу највећу улогу имају лични примери родитеља. „Еколошки освешћена или еколошки осећајна породица проводи време у природи и својим примером показује деци како се треба односити према њој“ (Симијоновић 2022: 31). Дакле, еколошки освешћени родитељи ће то показати и на личним примерима. Јер на тај начин „деца васпитана да разумеју и да пре свега поштују односе који у природи постоје, имаће тако темељ за формирање еколошке свести, али и за развој еколошке савести“ (Видосављевић 2021: 42).

У оквиру предшколског деца стичу знања о природи кроз игру. Па с тим у вези знања која стичу на овом узрасту су специфична. Потребно их је темељити на „универзалним вредностима, као што је љубав према животу, заједници, одговоран однос према другим живим бићима уз уважавање њихових потреба, а што укључује, хуманост, алтруизам, емпатију, солидарност, толеранцију, једнакост и сл.“ (Lipovac, Sakač at al. 2017: 138).

Школа има посебан значај у стицању еколошких знања и развијање еколошке свести у млађим разредима основне школе. До четвртог разреда ученици усвоје елементарна еколошка знања о животној средини и односима између живе и неживе природе. У овом периоду ученици се зближавају са природом и разумеју како она функционише и која је улога човека у њеном очувању.

Још један, између осталих, битан чиниоц еколошког васпитања и образовања су и вршњачке групе. С обзиром да их одређује између осталог приближно исти узраст, они своје ставове и уверења преносе једни на друге. Па с тога утицај еколошки освешћених појединаца у оквиру вршњачке групе доприноси позитивном утицају на остале појединце када је еколошка освешћеност у питању, али и супротно.

Будући да нас је занимало који су доминантни чиниоци који доприносе развоју еколошке свести ученика млађег школског узраста, одлучили смо да истраживање спроведемо са ученицима четвртог разреда основне школе. Сматрамо да ученици четвртог разреда, када је реч о млађем школском узрасту, у највећој мери могу да оцене чиниоце који доприносе стицању еколошких знања, као и развоју еколошке свести ученика. Такође, пре истраживања објашњено је ученицима да приликом попуњавања упитника користе знања која су стекли у оквиру наставног предмета Природа и друштво, имајући у виду да су у оквиру поменутог предмета најзаступљенији еколошки садржаји.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања

Циљ реализованог истраживања огледа се у утврђивању доминантних чинилаца који у највећој мери доприносе стицању еколошких знања и развоју еколошке свести ученика четвртог разреда основних школа са подручја Косова и Метохије.

Задаци истраживања

Испитати да ли су вртић, школа, вршњачка група и породица доминантни чиниоци који утичу на развијености еколошке свести код ученика четвртог разреда са подручја Косова и Метохије.

Испитати да ли су вртић, школа, вршњачка група и породица доминантни чиниоци који утичу на придавање значаја чистој животној средини, уживања у провођењу времена у природи и личног ангажовања у очувању чисте животне средине.

ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Општа хипотеза истраживања

Вртић, школа, вршњачка група и породица су статистички значајни предиктори развијености еколошке свести код ученика четвртог разреда са подручја Косова и Метохије.

Подхипотезе истраживања

Х1: Вртић, школа, вршњачка група и породица су статистички значајни предиктори придавања значаја чистој животној средини код ученика четвртог разреда основних школа са подручја Косова и Метохије.

Х2 Вртић, школа, вршњачка група и породица су статистички значајни предиктори уживања провођења времена у природи, код ученика четвртог разреда основних школа са подручја Косова и Метохије.

Х3: Вртић, школа, вршњачка група и породица су статистички значајни предиктори личног ангажовања ученика четвртог разреда, са подручја Косова и Метохије, у очувању чисте животне средине.

ДЕФИНИСАЊЕ УЗОРКА

Истраживање је спроведено на узорку од 170 ученика основних школа са Косова и Метохије. Узорак је био хомоген у односу на разред (учествовали су само ученици четвртог разреда). Када је расподела по полу у питању дечаци у односу на девојчице незнатно предњаче (дечака је било 89 (52,4%), док је девојчица било 81, што чини 47,6% узорка)). Ученици који су учествовали у истраживању су доминантно из града (103; 60,6%). Иако 2 (1,2%) ученика имају јединицу из Природе и друштва и 9 двојку (5,3%), највећи број ученика има петицу (106; 62,4%), четворку (30; 17,6%). Тројку има нешто мањи број ученика (23; 13,5%). Расподела школског успеха ученика

из истраживања је слична расподели оцене из предмета Природа и друштво: 115 (67,6%) одличних, 41 (24,1%) врлодобрих, 10 (5,9%) добрих и 4 (2,4%) довољна.

Истраживање је спроведено новембра месеца 2021. године. Наставници разредне наставе су ученицима поделили упитнике. Упитник је решаван техником папир-оловка.

Табела 1 Структура узорка

	N	%
Пол		
мушко	89	52.4%
женско	91	47.6%
Место становања		
сеоско подручје	67	39.4%
град	103	60.6%
Школски успех		
одличан	115	67.6%
врлодобар	41	24.1%
добар	10	5.9%
довољан	4	2.4%
Природа и друштво – оцена		
5	106	62.4%
4	30	17.6%
3	23	13.5%
2	9	5.3%
1	2	1.2%
УКУПНО	170	100%

N - приказ фреквенција

ОПИС ТОКА ИСТРАЖИВАЊА

Опис инструмента

Инструмент који је у употреби у реализованом истраживању корићен је у једној од ранијих студија (Симијоновић, Круљ 2022). Упитник је на укупној скали и свим субскалама показао задовољавајући ниво поузданости (Кронбах алфа > 0,07). Састоји се од 20 питања, док је за приказано истраживање искоришћена скраћена верзија скале од 19 (без питања о томе шта под екологијом подразумевају). Осамнаест питања распоређено је у 3 субскале (Свесност о чистој и здравој животной

средини; Живот у природи и Лично ангажовање у корист животне средине). Скала и субскале овог упитника коришћене су као критеријумске варијабле (условно зависне варијабле), док су предикторске варијабле (условно независне) начини на које ученици стичу знања о екологији (доминантни чиниоци) - вртић, школа, вршњачка група и породица.

Добијени подаци обрађени су уз помоћ статистичког програма за обраду података (SPSS23), а од техника је коришћена линеарна регресиона анализа.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Изведеним истраживањем испитани су доминантни чиниоци који утичу на то да ученици на себи својствен начин доживе животну средину.

Добијено је да ученици на испитиваним скалама имају високо развијену еколошку свест ($AS=2,68$; $SD = 0,20$). Одговори и на субскалама то указују, јер су изнад вредности теоријске аритметичке средине ($>1,5$).

У Табели 2. су приказани резултати доминантних чинилаца развоја еколошке свести ученика у односу на место становања. Ученици су имали могућност да заокруже само један одговор. Резултати показују да не постоји утицај места становања на одабир доминантног облика преко кога ученик учи о екологији (доминантног чиниоца) ($4,03$; $p>0,05$). Посматрајући само фреквенце уочава се да је у скоро 95% случаја (94,1%) одабрана школа, док само 7 ученика (4,1%) бирају породицу, 3 (1,8%) вртић и нико не бира вршњачку групу.

Табела 2 Приказ доминантних чинилаца еколошке свести ученика (један одговор)

		Место становања		Укупно	
		село	град		
Чиниоци	вртић	N	0	3	
		%	0.0%	1.8%	
	школа	N	66	94	160
		%	38.8%	55.3%	94.1%
	породица	N	1	6	7
		%	0.6%	3.5%	4.1%
	вршњачка група	N	0	0	0
		%	0%	0%	0%

N - приказ фреквенција

У Табели 3. су приказани доминантни чиниоци еколошке свести ученика. Ученици су могли заокружити више одговора. Највећи број ученика је о животној средини сазнао преко школе (163; 95,88%), након тога је то породица (125; 73,53%), затим вртић (43; 25,29%) и најмањи број ученика наводе вршњачку групу (23; 13,53%).

Табела 3 Приказ доминантних чинилаца еколошке свести ученика (више одговора)

	N	%
Вртић	43	25,29%
Школа	163	95,88%
Вршњачка група	23	13,53%
Породица	125	73,53%

N - приказ фреквенција

Табела 4 представља приказ предиктивног модела у коме је као критеријум коришћена субскала Еколошке свести – Живот у природи.

Подаци у Табели 3. указују да се субскала Еколошке свести може статистички значајно предвиђати (0,26; $p < 0,05$) на основу сета варијабли који чине вртић, школа, вршњачка група и породица, чиме је објашњено 9% критеријума.

Парцијални допринос са критеријумом остварује предиктор Вршњачка група (-0,24; $p < 0,01$). Смер регресионог коефицијента указује да постоји негативни утицај вршњачке групе на изградњу позитивног става о сегменту еколошке свести која се односи на живот и садејство са природом.

Овде приказани подаци потврђују другу истраживачку хипотезу (X2), док су прва (X1) и трећа (X3) непотврђене. Сет варијабли који чине вртић, школа, вршњачка група и породица не предвиђају статистички значајно Еколошку свест ученика (0,14; $p > 0,05$), Придавање значаја чистој животној средини (0,08; $p > 0,05$) и Лично ангажовање у очувању животне средине (0,16; $p > 0,05$).

Табела 4 Приказ регресионог модела – као критерију: Живот у природи

R = 0.26		
R ² = 0.09	Стандардизовани бета коефицијент	P
p = 0.04		
Вртић	0,06	0,41
Школа	-0,03	0,72
Вршњачка група	-0,24	0,00
Породица	0,11	0,16

R – коефицијент корелације; R² – коефицијент детерминације; p – статистичка значајност

АНАЛИЗА И ДИСКУСИЈА

Еколошка култура, односно еколошка свест се састоји од стечених навика и вредности, онога што се сматра здравим и исправним. Развој еколошке свести у раном узрастном периоду представља битан фактор утицаја одржања здраве животне средине (Šušnjić 1988). Такође, раније истраживање (Симијоновић, Круљ 2022) показало је да је еколошка свест ученика четвртог разреда основне школе високо развијена. Стога се предмет представљеног истраживања огледа у утврђивању доминантних чинилаца који доводи до развоја еколошке свести.

Истраживање спроведено на узорку од 170 ученика показало је да се Еколошка свест, осим у случају субскеале Живот у природи, не може предвиђати на основу сета варијабли које чине вртић, школа, вршњачка група и породица.

Субскеала еколошке свести, Живот у природи, може се предвиђати на основу наведених предиктора, што значи да на развој компоненте еколошке свести, Уживање у природи утичу вртић, школа, породица и вршњачка група, али је проценат који је тим утицајем обухваћен само 9%. Парцијалне везе предиктора из модела показују да се једино статистички значајна веза остварује са предиктором вршњачка група и то тако да што је већи утицај вршњачке групе, ученици мање свог времена желе да проводе и у природи. Добијени резултати нису у складу са ранијим налазима (Anđevski 1997; Kundačina 2006), међутим како се наведени предиктори јављају као извори преко којих ученици стичу знања о екологији, може се претпоставити да се у модел могу укључити још неки од спољних чинилаца развоја еколошке свести, што може бити предмет неких наредних студија.

Иако статистички значајна веза између предиктора и критеријума није добијена, ученици наводе горе представљене чиниоце као изворе из којих стичу знања о екологији. Када је избор чинилаца био први и једини уочава се да је у скоро 95% случаја (94,1%) одабрана школа, такође када су ученици имали избора да заокруже више одговора на првом месту се поново налази школа и то опет у око 95% случајева. Добијени податак је очекиван, јер главна сазнања о екологији ученици стичу кроз наставни садржај, ипак ранија истраживања (Brun 2001; Kundačina 2006; Mišković 2007) су показала да школа само задовољава образовну компоненту, док је афективно-васпитна занемарена, а она јесте битна у креирању једног става. Скоро идентичан одабир школе показује, дакле, да ти ученици који су се одлучили за школу када су имали једини избор, то поново учинили и у случају вишеструког избора. Након школе ученици у преко 70% наводе породицу, док је у првом одабиру проценат ученика који је бирају испод 5. Породица представља важан фактор социјализације, али није довољно емпиријски истражена, када је формирање еколошке свести у питању (Anđevski 1997; Mišković 1997; Kilibarda 1998), на крају ученици најмање наводе вртић у оба одабира, па вршњачку групу у случају вишеструког одабира, док је у првом случају и не бирају. Вртић и вршњачка група јесу, такође, важни чиниоци социјализације, па и развијања еколошке свести, пре свега јер се у вртићу уче прве навике, а у вршњачкој групи исте преиспитују. Утицај места становања на одабир чинилаца преко којих ученици сазнају о екологији није забележен.

На основу изнетих тврдњи може се уочити да нека од наредних истраживања мора обухватати широку спектар чинилаца, али и све разреде млађих разреда основне школе, како би се стекла шири слика о чиниоцима који у овом периоду моделирају став.

ЛИТЕРАТУРА

- Anđevski, 1997: Milica Anđevski. Uvod u ekološko obrazovanje, Filozofski fakultet, Novi Sad.
- Brun, 2001: Gordana Brun. Obrazovanje i vaspitanje za opstanak, Zadužbina Andrejević, Beograd.
- Видосављевић, 2010: Слађана Видосављевић. Садржаји из области заштите и унапређења животне средине у настави природе и друштва, докторска дисертација. Лепосавић: Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић, Универзитет у Приштини – Косовској Митровици.

- Видосављевић, 2021: Слађана Видосављевић. Еколошко васпитање у предшколским установама. Лепосавић: Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић.
- Kilibarda, 1998: Krsto Kilibarda. Moralno-ekološka kultura, Draganić, Beograd.
- Kundačina, 2006: Milan Kundačina. Činioci ekološkog vaspitanja i obrazovanja učenika, Učiteljski fakultet, Beograd.
- Lipovac, Sakač et al. 2017: Vlasta Lipovac, Marija D. Sakač, Aleksandar Janković i Jelena Raičević. Didaktičko metodički pristup razvitku ekološke svijesti dijece u pripremnom predškolskom kurikulumu. Socijalna ekologija, vol. 26, No.3.
- Mišković, 1997: Milan Mišković. Ekološka kriza i ekološka svest omladine, Viša škola za obrazovanje vaspitača, Šabac i Eko centar, Beograd.
- Симијоновић, 2022: Ивана Симијоновић. Интегративни приступ реализацији еколошких садржаја у настави природе и друштва, докторска дисертација. Бијељина: Педагошки факултет у Бијељини, Универзитет у Источном Сарајеву.
- Симијоновић – Круљ, 2022: Ивана Симијоновић – Јелена Круљ. Настава природе и друштва у функцији развоја еколошке свести ученика четвртог разреда основне школе. Баштина, св. 58, 487–496.
- Šušnjić, 1998: Đuro Šušnjić. Religija, Čigoja, Beograd 1998.

Ivana B. SIMIJONVIĆ
Slađana T. VIDOSAVLJEVIĆ

THE INFLUENCE OF FACTORS OF ENVIRONMENTAL EDUCATION
ON THE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL AWARENESS
THROUGH THE TEACHING OF SCIENCE

SUMMARY

Environmental awareness as an integral part of ecological culture, i.e. part of general culture, is subject to the influence of various factors that lead to its development. Therefore, the subject of this research is reflected in determining the dominant factors that lead to the acquisition of ecological knowledge, and therefore to the development of ecological awareness.

The presented research was conducted on a sample of 170 fourth-grade pupils from the Kosovo and Metohija area. The obtained data confirm the third research hypothesis, while the other two hypotheses are not confirmed. Life in nature, that is, cooperation with nature, can be significantly statistically predicted based on kindergarten, school, family and peer group as dominant factors influencing the development of environmental awareness. The reflection of the conducted research can be reflected in the attempts of practitioners to „win“ the peer group on their side, having knowledge of the impact on the development of environmental awareness.

Key words: environmental awareness, factors of environmental awareness, environment, school, family, kindergarten, peer group, science teaching.